

**University of
Zurich**^{UZH}

**Zurich Open Repository and
Archive**

University of Zurich
University Library
Strickhofstrasse 39
CH-8057 Zurich
www.zora.uzh.ch

Year: 2020

Neúprosný radikál Tolstoj a jeho Vojna a mír 2020

Glanc, Tomáš

Posted at the Zurich Open Repository and Archive, University of Zurich

ZORA URL: <https://doi.org/10.5167/uzh-190232>

Journal Article

Published Version

Originally published at:

Glanc, Tomáš (2020). Neúprosný radikál Tolstoj a jeho Vojna a mír 2020. Moderní divadlo, (1):4-6.

LEV NIKOLAJEVIČ TOLSTOJ
VOJNA A MÍR

DRAMATIZACE IVA KLESTILOVÁ,
MICHAL DOČEKAL
REŽIE MICHAL DOČEKAL
DRAMATURGIE JANA SLOUKOVÁ
SCÉNA MARTIN CHOCHOLOUŠEK
KOSTÝMY ZUZANA BAMBUŠEK
KREJZKOVÁ
IVAN ACHER

HUDBA
HLASOVÁ
SPOLUPRÁCE EVA SPOUSTOVÁ
POHYBOVÁ
SPOLUPRÁCE PAVOL SERIŠ
HRAJÍ JAN VLASÁK, TOMÁŠ
HAVLÍNEK, AGÁTA
ČERVINKOVÁ
(KRYŠTŮFKOVÁ), MARIE-
-LUISA PURKRÁBKOVÁ,
EVELLYN PACOLÁKOVÁ,
MILAN KAČMARČÍK, DANA
BATULKOVÁ, ZDENĚK
PIŠKULA, KATEŘINA MARIE
FIALOVÁ, TEREZA
SLÁMOVÁ, MARTIN
DONUTIL, STANISLAV
LEHKÝ, FILIP BŘEZINA,
SÁRA AFFAŠOVÁ, ŠIMON
BILINA, TOMÁŠ MILOSTNÝ,
DIANA TONIKOVÁ, VIKTOR
DVOŘÁK

PREMIÉRA 4. ZÁŘÍ 2020
V DIVADLE ABC

REPRÍZY 8. A 24. ZÁŘÍ, 3. A 26. ŘÍJNA,
6. A 20. LISTOPADU
V DIVADLE ABC

Fotografie ze zkoušek inscenace *Vojna a mír* – zde odchází
do zákulisí Tomáš Havlínek (Andrej Bolkonskij)

FOTO: PATRIK BORECKÝ

NEÚPROSNÝ RADIKÁL TOLSTOJ

JAK JE MOŽNÉ, ŽE VÍCE NEŽ 150 LET OD PRVNÍHO VYDÁNÍ POKRAČUJE NA CELÉM SVĚTĚ FASCINACE TEXTEM, KTERÝ VE ČTYŘECH ROZSÁHLÝCH DÍLECH VYPRÁVÍ SMĚSICÍ RUŠTINY A FRANCOUZŠTINY DO NEJDETAILNĚJŠÍCH PODROBNOSTÍ O VÍCE NEŽ PĚTI STECH POSTAVÁCH Z POČÁTKU 19. STOLETÍ, MEZI NIMIŽ JE PÁR OSOBNOSTÍ SVĚTOVÝCH DĚJIN (NAPOLEON NEBO TŘEBA GENERÁL – POLNÍ MARŠÁL KUTUZOV), VĚTŠINA VŠAK JSOU ZCELA FIKTIVNÍ ŠLECHTICI A LIDÉ Z JEJICH OKOLÍ, PROŽÍVÁJÍCÍ MNOŽSTVÍ SITUACÍ OSOBNÍ I SPOLEČENSKÉ POVAHY BĚHEM ZHRUBA PATNÁCTI LET, KDY RUSKOU REALITU VÝRAZNĚ FORMOVALY NAPOLEONSKÉ VÁLKY?

Jednomu z nejslavnějších, ne-li vůbec nejslavnějšímu ruskému románu všech dob se připisuje spousta kvalit, které jsou všechny tak či onak opodstatněné. Nikdo z romanopisců 19. století například nekombinoval tak radikálně příběh s žánrem traktátu – úvahami o dějinách, politice, společnosti. Žádná dílčí charakteristika ale nepodává uspokojivou odpověď na základní otázku: co je na téměř dvou stech tisících slov detailního líčení různých jednotlivostí tak strhující, že bylo toto dílo přeloženo do čtyřiceti jazyků? (Ještě za autora života kniha vyšla šestasedmdesátkrát ve třinácti zemích a z toho dvanáctkrát rusky.) Ale hlavně: jak to, že se dodnes opravdu čte?

NEKOMPROMISNÍ VYPRAVĚČSKÝ VÍR

Jedna z možných odpovědí spočívá v Tolstého neúprosném uměleckém radikalismu. Čtenář má od začátku dojem, že se propadl do světa, jehož vývoj je pro něj něčím nevyhnutelně důležitý, ačkoliv líčené postavy a jejich příběhy z doby před více než dvěma sty lety v dávno neexistující monarchii by mu mohly být lhostejné. Ale jakmile se na začátku první kapitoly první části první knihy očitáme v prestižním salónu Anny Pavlovny Šererové („Annette“) a pohroužíme se do atmosféry prvního večírku (a bude jich ještě hodně), na kterém hostitelka všem představuje svoji nudnou tetinku, je jasné, že síla líčení nepřipustí žádné ústupky. Úplně všechno – každé „krajkové šaty holubičí barvy, pod řadry přepásané širokou stuhou“ podobně

A JEHO VOJNA A MÍR 2020

jako „čistě vymyté švy v jizvě na spánku“ knížete Andreje Bolkonského (v jistém smyslu hlavní postavy románu, kterého poprvé zastaneme právě v salónu Anny Pavlovny) – je stejně důležité a naprosto nezbytné v tomto nekompromisním vypravěčském víru.

Text rozsáhlého románu přitom nemá definitivní, kanonickou verzi. Tolstoj ho mnohokrát krátil, upravoval a přepisoval, z hlediska textologie jde podle jejího zakladatele Borise Ejchenbauma o nerozlousknutelný oříšek. Tolstoj ve vztahu ke svému dílu nebyl pedant – klidně nechal redaktory, aby s jeho texty zacházeli, jak uznali za vhodné, a ani cenzurní zásahy ho příliš nevzrušovaly.

Svědčí to o skutečnosti, která se zdá být závažnější než všechny morální, ideologické a náboženské preference a postuláty, které se permanentně Tolstému, jeho prózám a jeho postavám podsouvají a vnucují. Totiž že ten největší drive ultimativního vypravěče, jeho nekompromisní výzva, kterou předkládá světu a každému čtenáři, spočívá v samotném líčení detailů a jevů, postav a jejich úvah a pocitů, nadějí a zklamání, tužeb, vášní a obav. Děje se tak na pozadí velké fresky společenských pravidel a jejich porušování, mezinárodní politiky a ruských poměrů v týlu i na bojišti takzvané velké vlastenecké války.

NOTORICKÁ OBĚŤ IDEOLOGICKÝCH MANIPULACÍ

Tolstoj je notoricky obětí nejrůznějších školometských, ideologických a jiných „světonázorových“ manipulací. V mnohém mu medvědí službu prokázal jeho velký fanoušek a propagátor Vladimír Iljič Lenin. Za druhé světové války se Tolstého román stal populárním podobenstvím o ruských vítězstvích a Borodino se na mentální mapě ruského patriotismu slilo v jedno se Stalingradem. Nešlo přitom jen o sovětský fenomén: v Anglii počátkem roku 1943 byl během měsíce vyprodán třicetitisícový náklad *Vojny a míru*. Významný sovětský básník Alexandr Tvardovskij na XXII. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu právem vznesl řečnickou otázku, zda by ruský podíl na vítězství nad Napoleonem měl takovou hodnotu a váhu, kdyby jej Tolstoj nezvěčnil ve svém literárním hitu. A nevidilo, že v této bitvě bitev nebylo podle současných historiků až tak jasné, kdo ji

vlastně vyhrál a kdo prohrál. Nevadilo ani, že Tolstoj rozhodně nenabízí ve svém líčení nějakou agitku s kladnými a zápornými hrdiny. Je pravda, že se na zjednodušujících výkladech svého textu sám podílel – ale kdo ze seriózních konzumentů kvalitní literatury se spokojí s tím, co mu o svém díle navypovídá jeho autor?

„TOLSTOJ SVÉ POSTAVY NEHODNOTÍ, NÝBRŽ NAD NIMI ŽASNE SPOLEČNĚ SE ČTENÁŘEM (ÚDAJNĚ NAD NĚKTERÝMI JEJICH ČINY PŘI PSÁNÍ PLAKAL).“ TOMÁŠ GLANC

Ačkoliv se Tolstoj obzvlášť na sklonku svého života stal svého druhu guru se stoupenci, kteří založili vlastní sektu, a návštěvy v jeho rodovém sídle Jasnaja Poljana byly pro mnohé obdivovatele (včetně Masaryka) intelektuálně-duchovním poutnictvím, své literární autorství nepojímal nijak nabubře. V roce 1878 odmítl například anglickému badateli při příležitosti britského vydání *Vojny a míru* poskytnout biografické údaje o své osobě s tím, že není tak významným spisovatelem, aby jeho životopis byl zajímavý pro někoho v Evropě. Dodal, že se nechce zesměšnit, protože netuší, zda ještě za sto dní, a tím spíše za sto let jeho tvorba bude někoho zajímat.

Tolstého obavy byly liché – nicméně každá doba a každá ideologie vybudovala v jeho ponoru do lidského a dějinného živlu svá vlastní, často účelová paradigmatata.

INTERPRETAČNÍ BLUDY

Zvlášť o jednotlivých postavách románu se šíří nejrůznější interpretační bludy. V kom viděl Tolstoj ideální variantu ženství, jak si představoval nejsprávnější agrární reformu a co nejvíc kritizoval na současných poměrech, jak do postav a jejich konání vtělil svoje svérázné pojetí křesťanství (za které byl jak známo později vyobcován z církve). Tolstoj měl určité svoje názory na aktuální dění (zpravidla nijak objektivní), hlavně ale dokázal sebemenší jev na povrchu či uvnitř reality nebo lidské bytosti popsat způsobem, nad kterým zůstává doslova rozum stát. Sám to přirovnával k orgii – na kterou s odstupem několika let pohlížel se znechucením. Odbýt tuto jeho magickou schopnost suchopárným pojmem „realismus“ je urážkou jeho talentu.

Je pravda, že Tolstého způsob psaní nebylo žádné fantasy a žádná utopie, neřku-li pohádka. Během 60. let 19. století strávil hodně času v archivech, hovořil s velkým množstvím bezprostředních účastníků událostí, které v románu popisuje, a jel se na řadu míst, včetně Borodina, také sám podívat.

Bylo by nicméně naivní tvrdit, že to všechno podnikal proto, aby zjistil, jak tomu všemu „doopravdy“ bylo, a mohl to tak vylíčit ve svém bestselleru. Jistě si ani Tolstoj sám nemyslel, že jeho charismatický generál Kutuzov přesně odpovídá historickému prototypu. Spíše načerpal, „nasál“ z nejrůznějších zdrojů inspiraci, kterou potom jeho geniální vypravěčský agregát vylil jako žhavou lávu na stránky rukopisu.

FENOMÉN INTENZITY

Možný klíč nejen k úspěchu, ale především k aktuální naléhavosti románu spočívá ve fenoménu intenzity. Tolstoj zdůrazňoval, že chce vyvolat lásku k životu ve všech jeho nevyčerpatelných projevech. Například Héléne Kuragina-Bezuchova svou krásu užívá k nabytí majetku zámožných mužů (na prvním místě jednoho z protagonistů románu Pierra, Petra Kirilloviče, za nějž se provdává) a podle všeho svedla kromě dlouhé řady nápadníků i svého bratra. Umírá brzy po třicítce pod tíhou komplikací, které před ní její život staví. Tato postava je součástí stejného generátoru životních vášní a neštěstí jako třeba „hlavní hrdina“ – kníže Andrej Bolkonskij.

FOTO: PATRIK BORECKÝ

Martin Donutil (Boris Drubecko) čeká na svůj výstup

Tolstoj své postavy nehodnotí, nýbrž nad nimi žasne společně se čtenářem (údajně nad některými jejich činy při psaní plakal).

**„VŠECHNO, CO SJEDNOCUJE LIDI,
JE DOBRO A KRÁSA, VŠE, CO JE
ROZDĚLUJE, JEST ZLO A OŠKLIVOST.
CELÝ SVĚT ZNÁ TOTO PRAVIDLO.
ONO JE NAPSÁNO V NAŠICH
SRDCÍCH.“**

L. N. TOLSTOJ

Do dispozic jejich života se vmyslel a následně je zformuloval způsobem, který lze vnímat jako geniálně koncipovaný seriál, novodobý mýtus (sám Tolstoj srovnával svůj opus s Homérovou *Iliadou*) nebo dokumentární drama.

Příběh Andreje, redukováný na „děj“, bude znít jako námět telenovely. Před odjezdem

do armádní služby nechává doma svou ženu Lízu, ze které vůbec není nadšený, ale poté, co později Líza zemře při porodu, uvádí ho směs protikladných emocí a výčitek do deprese. Zamiluje se fatálně do mládím sršící Nataši Rostovové, která je mu brzy nevěrná s frajírkem Anatolem Kuraginem, jehož pak Andrej potká u Borodína, kde jsou oba ranění. Pak navštíví náhodou Rostovy v jejich venkovské evakuaci a Nataša lituje, že ho nechala. Ale je pozdě, Andrej umírá v jejím náručí.

Resumé všech ostatních dějových linií *Vojny a míru* bude znít stejně banálně. A přesto jedinečné Tolstého provedení této dechberoucí epopeje, jak román nazval legendární kritik Alexander Stasov, působí dodnes jako literární vývěva, která čtenáře pohltí a umožní mu dostat se do svérázného transu.

TOMÁŠ GLANC

autor je rusista, překladatel a vysokoškolský pedagog

Agáta Červinková (Kryštůfková) jako Líza za oponou

VOJNA A MÍR V ČÍSLECH

Podle knihy *The Top Ten: Writers Pick Their Favourite Books* je Lev Nikolajevič Tolstoj nejlepším autorem všech dob, druhý je dramatik William Shakespeare a třetí romanopisec a básník James Joyce.

Podle stejného zdroje je nejlepší knihou všech dob Tolstého *Anna Karenina*, druhá je Flaubertova *Paní Bovaryová*, třetí *Vojna a mír*.

První knižní vydání *Vojny a míru* (1869) se skládalo z šesti knih, teprve třetí z roku 1873 bylo rozděleno do čtyř dílů, jak je známe dnes.

V románu je zapsáno více než 550 osob, 468 má jména a příjmení.

První české překlady románu L. N. Tolstého *Vojna a mír* se objevily v časopise *Pokrok* v roce 1873 ještě za života spisovatele, pouhé čtyři roky po uveřejnění originálu v Rusku.

Překlad všech čtyř dílů poprvé provedl Vilém Mrštík (1888).

Nejvíce překladů románu *Vojna a mír* bylo vydáno v němčině (více než 200), pak ve francouzštině (okolo 150) a v angličtině (asi 120).

Činoherní *Vojna a mír* se hrála na českých jevištích pouze osmkrát.

Poprvé v roce 1958 v Ústředním divadle československé armády (dnes Divadlo na Vinohradech), inscenaci režíroval Jan Strejček.

Zatím naposledy byla uvedena *Vojna a mír* v Jihočeském divadle v Českých Budějovicích v listopadu 1987 (režie Kristína Taberyová, Andreje Bolkonského hrál Erik Tabery, Natašu ztvárnila Nela Boudová).

Operu *Vojna a mír* složil Sergej Sergejevič Prokofjev v letech 1941–1952.

Prokofjevova opera *Vojna a mír* se v českých divadlech hrála pětkrát.

Poprvé v Národním divadle roku 1948 – tedy o deset let dříve než byla uvedena první činoherní inscenace.

Román *Vojna a mír* byl několikrát zfilmován. Nejstarší je ruský snímek režiséra Vladimira Gardina a Jakova Protazanova z roku 1915.

Film Kinga Vidora z roku 1956 s Audrey Hepburnovou, Melem Ferrerem a Henry Fondou se skoro celý natáčel v Itálii.

Nejocetovanější je čtyřdílný sovětský film režiséra Sergeje Bondarčuka z 60. let minulého století, film získal Oscara, Cenu newyorských filmových kritiků a Zlatý glóbus jako nejlepší zahraniční film. V tomto filmu trvá bitva u Borodina téměř 45 minut.